

A devizaalapú kölcsön fogalmi elemei és konstrukció jogi megítélése a Kúria gyakorlatában¹

POMEISL ANDRÁS JÓZSEF

Bevezetés

Az igazságszolgáltatás jól ismert jelképe a bekötött szemű Iustitia, kezében pallossal és kétkarú mérleggel. E sokatmondó jelkép fontos követelményeket támaszt az igazságszolgáltatással szemben: a kétkarú mérleg a szembenálló felek érdekeinek egyenlő mércével történő figyelembevételét, vagyis a törvény előtti egyenlőséget, a pallos a jó és rossz végleges elválasztását, vagyis a bírói döntés súlyát, egyértelműségét és véglegességét, a bekötött szem pedig a peres felek jog szempontjából érdektelen személyi körülményei (gazdagság, befolyás, előkelő származás stb.) iránti vakságot, vagyis a pártatlanságot jelképezi.

Ezeknek a követelményeknek a helyességet értelmünkkel könnyű belátni, azonban az érdekek torzító hatása miatt a gyakorlatban mégis sokszor vitatottá válnak. Sok peres fél (ha nem is mindegyik) azt várná el a bíróságtól, hogy *az ő érdekeit jobban* vegye figyelembe a bíróság, a *neki kedvezőtlen* döntés ne legyen végleges, és a döntésnél a bíróság teljeskörűen vegye figyelembe *az ő* személyes körülményeit. Könnyű belátni, hogy ezeknek az igényeknek a bíróság nem tehet eleget; az ellenérdekű felek jogvitájában nem lehet mindkét félnek egyoldalúan kedvezni, legfeljebb mindkét féllel egyenlő mértékben tisztességesen eljárni.

A devizahiteles problematika bírósági kezelése kapcsán is felmerült az az igény (illetve vád), hogy a bíróságok, illetve a Kúria valamelyik fél (fogyasztók, bankok) oldalára álljon (állt), és utaltak társadalompolitikai vagy gazdaságpolitikai szempontból valóban fontos körülmények – mint például a lakhatás biztosítása, a családok anyagi biztonsága, a bankrendszer vagy az államháztartás stabilitása – figyelembevételének szükségességére vagy hiányára. A bíróságnak azonban nem az a feladata, hogy egy jogvitában valamelyik fél oldalára álljon, és nem is az, hogy egyedi peres ügyekben rendszerszinten jelentkező társadalompolitikai vagy gazdaságpolitikai problémákat oldjon meg.

Ez nem jelenti azt, hogy a bíróságok nincsenek tisztában azzal, hogy egy ítéletnek súlyos következményei lehetnek. Sokan ugyan ezt a büntetőbíróságok kiváltságának vélik, de a polgári peres bíróságok is súlyos, egzisztenciális

¹ A tanulmányban kifejtettek nem minősülnek a Kúria hivatalos álláspontjának.

kihatható döntéseket hoznak, legyen szó vagyoni vagy családi pererekről. De a bíróság számára a döntés meghozatala során nem lehet egyedüli vagy elsődleges szempont az, hogy ez vagy az a döntés melyik fél számára jelent nagyobb egzisztenciális hátrányt, hanem az, hogy az adott jogvitában, a valósnak bizonyult tények alapján a jog elvei és szabályai szerint megilleti-e a felet az, amit kér, vagy sem. Természetesen vannak olyan szabályok, amelyek alkalmazása során ezek a szempontok relevanciával bírnak, ott a bíróságnak ezeket nyilván megfelelő súllyal figyelembe is kell vennie.

Az alábbiakban ezért a devizahiteles problematikát nem társadalompolitikai és gazdaságpolitikai szempontból, hanem kizárólag jogi szempontból fogom vizsgálni. Azt kívánom röviden – és remélhetőleg világosan – összefoglalni, hogy a Kúria jogegységi határozatai fényében mit értünk devizaalapúság alatt, mi ennek a gyakorlati jelentősége, milyen jogszabályi háttérre támaszkodva lehet megítélni a devizaalapú kölcsön-, hitel- és lízingszerződéseket, illetve azok érvényességét.

A devizaalapúság fogalma

Az első probléma, amellyel a Kúria szembesült, az maga a közbeszédben csak devizahitelnek nevezett jelenség pontos fogalmi megragadása volt. Nehéz ugyanis helytálló megállapításokat mondani valamiről, amelynek pontos mibenlétét nem tudjuk megállapítani. A „devizahitelek” fogalma alatt pedig nagyon is különböző tartalmú és jellegű szerződéseket értett az akkori közbeszéd, ráadásul a felek maguk sem következetesen jelölték meg, milyen típusú szerződést kötnek. Ahhoz, hogy a Kúria használható megállapításokat tegyen, tisztáznia kellett, melyik az a konstrukció, amelyről a jogegységi határozat állást foglal, és ennek mi a helyes és egzakt jogi minősítése.

Ahogy arra a 6/2013. PJE határozat 1. pontjához fűzött indokolás is utal, már a szerződéstípus „hitelként” való megjelölése sem volt kellőképpen egzakt, azonban ennek nem volt különösebb tétje, hiszen bár „[a] hitel és kölcsönszerződések a Ptk. 522-523. §-a értelmében eltérő tartalmú szerződések, amelyek a gyakorlatban sok esetben nehezen elválaszthatóak. Az elhatárolásnak azonban a jogegységi indítványban felvetett kérdések megválaszolása szempontjából nincs jelentősége. Akár hitelszerződésnek, akár kölcsönszerződésnek nevezték a jogszabályok vagy a felek a jogviszonyukat, az adós olyan konstrukcióban szerezte meg idegen pénz időleges használatának a jogát, amelyben a kirovó és a lerovó pénznem eltér. [...] Devizaalapú szerződés lehet pénzügyi lízingszerződés is”.

A Kúria tehát a konstrukció megragadásakor a devizaalapúságnak nagyobb jelentőséget tulajdonított, mint annak, hogy maga a konkrét szerződés hitelszerződésnek, kölcsönszerződésnek, vagy pénzügyi lízingszerződésnek minősült-e. Ezt azért tehet, mert a közgazdasági szempontból a gyakorlatban a három szerződéstípus nagyon hasonló szerepet töltött be: valamely vagyontárgy tulajdonjogának megszerzéséhez biztosított pénzügyi forrást, a visszafizetés kötelezettségével.

A Kúria következetesen a „devizaalapú [kölcsön]” fogalmát használta, amelynek tartalmát a Kúria pontosította. Erre azért volt szükség, mert ahogyan a 6/2013. PJE ha-

tárhozat 1. pontjához fűzött indokolás is utalt, „a jogszabályok igen következetlen megnevezéseket használtak a konstrukció elnevezésére, és az egyes jogszabályok részben eltérő módon definiálták a devizaalapú kölcsönt”. A Kúria arra is utalt, hogy „[a] devizaalapú kölcsönszerződések elterjedésekor jogszabály nem határozta meg a devizaalapú kölcsön fogalmát”, ezt a gyakorlatban kialakult szerződési altípust a devizaalapú hitelezés lehetőségének megszűnését követően próbálta a jogalkotó fogalmilag megragadni.

A Kúria három eltérő jogszabályi meghatározást is felidézett a terminológiai bizonytalanság illusztrálására. A 83/2010. (III. 25.) Korm. rendelet 2. § (1) bekezdése megkülönböztette a devizahitelt a devizaalapú hiteltől, és a kettő különbségét abban ragadta meg, hogy a folyósítás, illetve a törlesztés forintban vagy más devizában történik-e.² A régi Hpt. módosított 200/A. § (1) bekezdése csak devizaalapú hitelről beszélt, és mind a devizában történő nyilvántartás, mind a devizában történő folyósítás (ha a törlesztés viszont forintban történik) megalapozta ezt a minősítést.³ A 2011. évi LXXV. törvény 1. § (1) bekezdés 1. pontja viszont nem használta a devizaalapúság fogalmát, hanem a devizakölcsön alatt olyan kölcsönt értett, ahol a nyilvántartási pénzneme euró, svájci frank vagy japán jen, és a törlesztés pénzneme forint.

Jól látható, hogy ezek a különböző, utólagos jogszabályi fogalommeghatározások – a jogszabály céljának megfelelően – más-más szempontok figyelembevételével, eltérő tartalmú definíciót adtak.

A 83/2010. (III. 25.) Korm. rendelet a teljeshiteldíj-mutató számítása szempontjából valójában annak tulajdonított jelentőséget, hogy van-e eltérés a nyilvántartás, illetve a tényleges teljesítés (folyósítás, törlesztés) pénzneme között, amennyiben a devizahitelként az olyan szerződéseket jelölte meg, ahol a nyilvántartás és a tényleges teljesítés pénzneme azonos, ezért átszámításra (ebből eredően az árfolyamrés alkalmazására) nem kerülhet sor, így azt nem kell szerepeltetni a THM-ben [vö. 83/2010. (III. 25.) Korm. rendelet 6. §]. Nem tartalmazott ugyanakkor szabályt arra az esetre, ha a nyilvántartás pénzneme forint, és a tényleges teljesítés pénzneme akár csak részben is deviza.

1. A régi Hpt. 200/A. §-ának (1) bekezdése az átszámítási árfolyam meghatározása szempontjából annak tulajdonított jelentőséget, hogy a nyilvántartás, illetve a folyósítás pénzneme eltér a törlesztés pénznemétől, ami szükségessé teszi az átszámítást.
2. A 2011. évi LXXV. törvény 1. § (1) bekezdés 1. pontja az árfolyamrögzítés által érintett három tipikus kölcsönformára használta az egyszerűbb devizakölcsön fogalmat, ezért nem tett különbséget a deviza- és a devizaalapú kölcsön között.

2 Megjegyzendő, hogy ebből a fogalommeghatározásból az következik, hogy a forintban nyilvántartott, de devizában folyósított és törlesztett hitel devizahitelnek minősül, míg a forintban nyilvántartott, de devizában folyósított (vagy törlesztett) hitel pedig egyiknek sem.

3 A Hpt. fogalommeghatározása szerint tehát a forintban nyilvántartott, ám devizában folyósított és forintban törlesztendő hitel is devizaalapúnak minősült.

A Kúria ezzel szemben egy olyan, polgári jogi szempontú fogalommeghatározásra, illetve fogalmi elhatárolásra törekedett, amely nemcsak a múltban megkötött, hanem a jövőbeli szerződésekre alkalmazható, és egyben visszavezethető a megkötéskor hatályos jogszabályi keretekre. A Kúria Polgári Kollégiuma vezetője által a jogegységi indítványban feltett első kérdés ugyanis egyebek mellett annak megválaszolására irányult, hogy „a devizaalapú kölcsön devizakölcsön vagy forintkölcsön-e”. A fogalommeghatározás eredeti tétje valójában az volt, hogy a devizaalapú kölcsönök folyósítása és törlesztése során átváltásra vagy csak átszámításra kerül-e sor.

A banki álláspont az volt, hogy a devizaalapú kölcsönök devizakölcsönök, vagyis a bank devizát adott kölcsön, és az adós is devizát törleszt. A forintban történő tényleges pénzmozgásra az adós érdekében került sor, akinek forintra volt szüksége, illetve aki a törlesztéshez forinttal rendelkezett. A ténylegesen folyósított devizaösszeget, illetve a befizetett forintösszegeket át kellett váltani forintra, illetve devizára, vagyis a folyósításkor az adós a részére kölcsönadott devizáért a banktól forintot vett, ugyanakkor a törlesztés során a befizetett forintösszegért a banktól devizát vásárolt, hogy az így megkapott devizával törlesztette a tartozását. Mivel két pénzváltási ügyletre is sor került, indokolt ezért az elszámolás során a folyósításkor a bank vételi, törlesztéskor a bank eladási árfolyamát alkalmazni.

A perekben megjelenő fogyasztói álláspont nem volt ennyire egységes, de gyakori hivatkozás volt akkoriban, hogy a felek között forintszerződés jött létre, mert „színlelt az a kikötés, amely szerint a kölcsönszerződések devizaalapon kötettek, azok valójában forintalapú szerződések, deviza az adósok birtokába nem került”,⁴ „az árfolyamváltás, valamint az egyéb költségek érvényesítésére, felszámítására lehetőséget adó rendelkezések jogszabályba ütköznek, egyben tisztességtelenek”,⁵ továbbá „a kölcsönszerződések uzsorás jellegűek, továbbá nyilvánvalóan a jóerkölcs követelményébe ütköznek, mivel az alperes nyeresége 2008 novemberétől évente mintegy 600-700%-os volt”.⁶

A Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.244/2012/4. szám ítéletében már elkülönítette a devizaalapú, a deviza- és a forintalapú kölcsönszerződéseket, az alábbiak szerint: „[a] devizaalapú kölcsönön kívül a banki gyakorlat szerint létezik még forintalapú és devizaszerződés. Előbbinél a pénzintézet forintösszeget folyósít, ebben történik a visszafizetés is, az ügyfél azonban – a devizaalapú kölcsönökhöz képest – lényegesen magasabb, fix ügyleti kamattal mellett jut a kölcsönösszeghez, ugyanakkor árfolyamkockázatot nem visel. Ezzel szemben a tényleges devizaszerződés esetében devizafolyósítás történik kedvező ügyleti kamattal. Ilyenkor történhet a törlesztés devizában vagy forintban, ettől függ, visel-e az ügyfél árfolyamkockázatot. A devizaalapú hitelezés lényege, hogy a kölcsön folyósítása és törlesztése forintban történik, amit azonban devizában kalkulálnak, az alapján számítják a hitelösszegeket és a törlesztőrészleteket. Valójában tehát a fogalom devizaelszámolású kölcsönt takar, ahol

4 Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.244/2012/4. sz. ítélet indokolás. 10.

5 Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.244/2012/4. sz. ítélet indokolás. 10.

6 Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.244/2012/4. sz. ítélet indokolás. 10.

devizában történő pénzmozgás ténylegesen nincs, az aktuális devizaárfolyam csupán az elszámolás alapját adja. A devizaalapú hitel tehát forint hitel értékállandósági kikötéssel: az adós mindig az aktuális devizaárfolyam átszámításával köteles forintban törleszteni a tartozását.” A Szegedi Ítéltábla gyakorlata szerint tehát a devizaalapú kölcsönök forintkölcsönre, értékállandósági kikötéssel; pénzváltásra nem kerül sor, kizárólag átszámításra.⁷

A Kúria a 6/2013. PJE határozat indokolásában kiindulásként a felek valós szándékát kívánta rekonstruálni: „A devizaalapú kölcsönszerződés megkötésekor a kölcsönvevő szándéka arra irányult, hogy forintban jusson a kölcsönhöz és tartozását is forintban fizesse vissza, kamatfizetési kötelezettsége ugyanakkor a szerződéskötés idején jellemző forint kölcsönre irányadó kamatnál jelentősen alacsonyabb legyen. Ezen elvárásnak felelt meg a devizaalapú hitelezés konstrukciója, melynek alapjául a Ptk. 231. §-ának szabályai szolgáltak.”

A Kúria ezt követően polgári jogi dogmatika alapján definiálta a devizakölcsön fogalmát: „[d]evizakölcsön az, ahol a pénztartozás kirovó pénzneme nem forint”. A Kúria álláspontja tehát az volt, hogy a kölcsön mikénti minősítését a kirovó pénznem határozza meg. Azóta sokan kritizálták a Kúriát, amiért a kérdést a kirovó és lerovó pénznemre, valamint az effektivitási kikötésre vonatkozó dogmatikai álláspont alapján bírálta el. Valójában a Kúria a magyar jogban jó száz éve bevett dogmatikai-értelmezési kerethez nyúlt vissza, annak érdekében, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvénynek (továbbiakban: régi Ptk.) a pénzkötelmekre vonatkozó szabályait értelmezze.

E fogalmak a vitathatatlanul legnagyobb magyar magánjogász, Grosschmid Béni korszakos jelentőségű munkájából, a *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* című monográfiájából származnak, ahol e fogalmak részletes elemzése is megtalálható a pénzkötelmek természetével mindmáig legalaposabb és leginkább terjedelmes módon foglalkozó tanulmány keretében. E munka nyomán írta meg a Szladits Károly által szerkesztett, az akkori magánjog szabályait összefoglaló *Magyar magánjog* III. kötete (Kötelmi jog – Általános rész) keretében Bátor Viktor ügyvéd a pénzkötelmekre vonatkozó III. fejezetet [19–24. §§].

Bár maga a régi Ptk. indokolása – érthető politikai okokból – e sajátos terminus technicusokat nem használta, de e fogalmakra tartalmilag utalt. Az úgynevezett *Fekete Kommentár* azonban már a rendszerváltás előtt is ismertette ezt az elméletet,

7 „A devizaalapú forint hitel esetén a felek nem kétféle jogügyletet kötnek: egyfelől egy kölcsönt, és másfelől egy ténylegesen nyújtott devizakölcsön »megvásárlása« (a bank részéről), illetve forint törlesztéskor a devizarészlet »eladása« történik, hanem jogilag egységes (egyetlen) devizaalapú kölcsönszerződés jön létre közöttük.

A kölcsönszerződés alapján a bank az ügyfél részére devizát nem bocsát a rendelkezésére, sem effektíve, sem átvitt, jelképes értelemben. Devizához ezen ügylet keretei között a kölcsönvevő semmilyen módon és mértékben nem juthat, kizárólag forintot bocsát a rendelkezésére a hitelező. Miután az adósnak devizát nem nyújt a hitelező, ilyet nem bocsát a rendelkezésére, ezért az adósnak nincs is mit eladnia a hitel folyósításakor – a bank részéről a folyósításakor nem történik devizavétel (az ügyfélnek nincs eladható devizája).” Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.052/2012/7. ítélet indokolása. 7–8.

összefoglalva annak főbb tételeit, kifejezetten is utalva Grosschmid Béni és Bátor Viktor munkáira.⁸ A rendszerváltás utáni első Ptk.-kommentár ugyancsak tartalmazta ezt a magyarázatot.⁹ Nem egy marginális elméletről van tehát szó, hanem a magyar polgári magánjogtudomány klasszikus korszakában általánosan elfogadott dogmatikai koncepcióról, amely azóta is a magyar jogásznemzedékek jogi gondolkodását alakította.¹⁰

Grosschmid Béni a *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* című monográfiájában a pénztartozás, pontosabban a „pénzben pénzre szóló tartozás” szerkezetét akként vázolja fel, hogy az „alfajban (I) fajra (II) tűzött tartozás”,¹¹ „[a]zaz: szolgáltatson Ön annyi (akármiféle) pénzt (II), amennyi értékben egyenlő a kitett összeggel (I).”¹² „Pénzben pénzre szóló tartozás e szerint valójában: pénzfajban (*genus*) pénzre (*generalissimum*) szóló tartozás.”¹³ A pénztartozás „gerince”, vagyis az állandó elem a kötelemben a ki-rovó összeg, amely meghatározza azt, hogy mekkora értékű pénzüsszeggel tartozik az adós; a lerovó összeg (a ténylegesen teljesítendő összeg) akár a pénznemet, akár az abban kifejezett tényleges összeget illetően a teljesítés helyétől és idejétől függően is változhat.¹⁴

Utóbb felmerült olyan álláspont is, amely azon az alapon vitatta a fenti dogmatikai álláspontot, hogy az a római jogtól elrugaszkodott hibás elméleti konstrukció.¹⁵ Az álláspont sarokpontjai, hogy a pénz nem különbözik más fajtáktól,¹⁶ a pénztartozás – amely a pénzmérték-tartozástól megkülönböztetendő pénzüsszegtartozás

8 EÖRSI Gyula – GELLÉRT György szerk. (1981): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1110–1115.

9 GELLÉRT György szerk. (1992): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata I*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 566–568.

10 Az elmélet értékéből az sem von le semmit, ha esetleg más, különösen angolszász országokban esetleg nem ismert, mert a magyar jogszabályok értelmezésénél a magyar jogi dogmatikát mindenképpen figyelembe kell vennie a bíróságnak.

11 GROSSCHMID Béni (1932): *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. II. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. 94. § 2. jegyzet c) pont, 238.

12 GROSSCHMID (1932) 94. § 2. jegyzet d) pont, 238.

13 GROSSCHMID (1932) 94. § 2. jegyzet g) pont, 239.

14 „[A] lerovó összeg valami, amiben forint, korona, frank, márka stb. helyhez s időhöz képest ki – s bejárnak. Juris nomen, majdnem miként az universitas iuris (péld. hagyatéék, csődtömeg, közszerzemény), melyben az alkatrészek változandók. Bizonyos (körülfogott; jelesül a 100 #-hoz való értékreláció által) s mégis bizonytalan (nemben, mennyiségben). Bizonytalan s mégis bizonyos. Ezen imbolgolyó egészében véve a secunda positio-t: ez itt tehát voltaképpen, [...] a tartozás tárgya, [...] S a sorja aztán azon elveknek, szabályoknak, amelyek szerint ez alkatelemen belől a különféle fizetési eszközök, különböző és változó mennyiségekben ki- s bejárnak (szóval: az ad hoc összegek megalakulásának és nyüzsgésének a törvénye): ez a lerovó összeg dogmatikája.” GROSSCHMID (1932) 96. § 1. jegyzet d) pont, 386.

15 BESSENYŐ András (2014): A devizahitelek és a római jog. *Jura*, 20. évf. 2. sz. 14–25.

16 „A rómaiak számára a pénztartozás ugyanolyan generikus kötelmi tartozás – obligatio generis –, mint bármely más helyettesíthető dolog meghatározott mennyiségével való tartozás. [...] Ezzel szemben Grosschmid kiemeli a készpénzt a többi helyettesíthető dolog közül s külön kategóriát állít föl a számára. Ez a generalissimum kategóriája. A pénz nem csupán egy fajtája, típusa a helyettesíthető dolgoknak, hanem a 'leghelyettesíthetőbb' dolog.” BESSENYŐ (2014) 16.

zás¹⁷ – reálszerződés,¹⁸ így a ténylegesen leszámolt összegnél nagyobb tőkeösszeg visszakövetelése tőkeuzsorának minősül.¹⁹ Ez az álláspont azonban egyrészt nincs tekintettel a római jog tételes szabályainak és a hatályos magyar polgári jog szabályainak az eltéréseire,²⁰ másrészt meglehetősen pontatlanul és leegyszerűsítve ismereti azt az elméletet, amelyet vitat,²¹ harmadrészt önmagában is vitatható tételeket

-
- 17 „Grosschmid és Bátor elméletének – az előzőekben feltártakon túlmenően – gyakorlati jogászai szempontból legnagyobb hiányossága, hogy elsikkad náluk a pénztartozás két fajtájának, a pénzüsszegtartozásnak és a pénzmértéktartozásnak a megkülönböztetése is. Pénzüsszegtartozás esetében az adós tartozása egy adott pénznemben számszerűleg meghatározott pénzüsszeg. [...] Lényegesen különbözik a pénzüsszegtartozástól a pénzmértéktartozás. Ez utóbbinál ugyanis az adós tartozása nem egy adott pénznemben számszerűen meghatározott pénzüsszegben áll, hanem valamely érték pénzben kifejezett mértékében, ezt köteles az adós megtéríteni. [...] Grosschmid és Bátor szeme előtt nemcsak hogy elsikkad a pénzüsszegtartozás és a pénzmértéktartozás közötti alapvető jelentőségű különbség, hanem minden pénztartozás mint olyan pénzmértéktartozásnak számít. Ehhez képest felfogásuk szerint minden pénztartozásban szükségszerűen elválik egymástól a kirovó összeg és a lerovó összeg: az adósnak voltaképpen nem azt az összeget kell megfizetnie, amellyel tartozik, hanem ennek egyenértékét a fizetés helyének törvényes pénznemében az aktuális árfolyam szerint.” BESSENYŐ (2014) 19.
- 18 „A rómaiak köztudomásúlag reálszerződésnek tekintették a kölcsönt. A kötelmi jogviszony létrejöttéhez nem volt elégséges a felek megállapodása, szükséges volt a kölcsönösszeg tényleges átadása-átvétele a felek között. A XIX. század végére a civilisztika kinötte ezt a felfogást. Úgy vélték, hogy minden szerződéses jogviszonyt a felek kölcsönös megállapodása, egybehangzó akarattal egyezése hoz létre, tehát minden szerződés konszenzuálszerződés, így a kölcsön is. Természetesen Grosschmid is ezt az álláspontot képviselte.” BESSENYŐ (2014) 20.
- 19 „Napjaink rettenetesen porul járt devizahitelesei tekintetében tehát megállapíthatjuk, hogy a római jog egészen világos és egyértelmű álláspontja szerint a kölcsöntartozás devizában (rendszerint svájci frankban vagy euróban) történő elszámolására vonatkozó kikötés semmiképpen sem vonhatja maga után, hogy a hitelező által az adósnak ténylegesen forintban kifizetett tőkeösszeg emelkedjék, amennyiben a felek a tőketartozás mellett kamatot is kikötöttek. A tőkeösszeg ugyanis csak akkor emelkedhetne, ha az erre vonatkozó megállapodás a felek között a kamatot pótolná, de természetesen ekkor sem tartalmazhatna a megemelt tőkeösszeg tőkeuzsorát. A ténylegesen folyósított tőkeösszeget tehát csak igen korlátozottan, 10-15%-kal haladhatná meg. A devizában való elszámolásra vonatkozó szerződéses kikötés jelenleg uralkodó értelmezése és az ennek megfelelő gyakorlat szerint azonban az adós tőketartozása ennél jóval nagyobb mértékben emelkedhet – a forintnak a devizapiacra a kérdéses devizával szemben bekövetkezett árfolyamgyengülése folytán –, annak ellenére, hogy az adós szabályszerűen fizeti az esedékes törlesztőrészeket a kamatokkal együtt, netán már el is érték ezek a törlesztőrészek a hitelező által neki ténylegesen folyósított forintösszeget. Ez pedig tagadhatatlanul a tőkeuzsora kirívó esete.” BESSENYŐ (2014) 15.
- 20 A hatályos jogban például nincs akadálya a kamatkövetelés peresítésének; a kölcsönszerződés nem a pénz átadásával jön létre, sőt, a kölcsönszerződés alapján elegendő, ha az adós rendelkezési jogot szerez a kölcsönösszeg felett, tényleges átadással megvalósuló tulajdonátruházásra nincs is szükség (régai Ptk. 523. § (1) bekezdése szerint „kölcsönszerződés alapján a pénztintézet vagy más hitelező köteles meghatározott pénzüsszeget az adós rendelkezésére bocsátani”) stb.
- 21 Például: „A pénz mint generalissimum fogalmának megalkotásával logikai bakugrást követnek el a szerzők: a pénz mint genus fogalma, egy szubsztancia-fogalom fölé – teljesen megengedhetetlen módon – egy funkció-fogalmat állítanak s ezáltal szétfeszítik a pénztartozás jogdogmatikai elméletének logikailag koherens egységét. [...] A pénz mint szubsztancia pénzdarabokat – fémpénzerméket és papírpénzjegyeket – jelent, amelyek lényeges sajátossága, hogy hiteles névértékjelet hordoznak magukon. A pénz mint funkció pedig abban áll, hogy a pénz általános értékmérő, fizetési eszköz és csereeszköz. A pénz mint genus a pénz szubsztancia-fogalmának, a pénz mint generalissimum a pénz funkció-fogalmának felel meg Grosschmid és Bátor elméletében.” BESSENYŐ (2014) 17.

tartalmaz,²² negyedrészt a római jogi párhuzamként felhozott jogeset valójában inadekvátnak tűnik.²³ Ez a kritika tehát nem zárja ki, hogy a magyar magánjogtudományban csaknem száz éve bevett dogmatikai koncepcióját figyelembe vegyék.

A fenti dogmatikai háttérre támaszkodva a Kúria a 6/2013. PJE határozat 1. pontjához fűzött indokolásában úgy foglalt állást, hogy „[a] devizaalapú kölcsön is devizakölcsön, mivel a tartozás devizában van meghatározva, ugyanakkor a hitelező a kölcsönt forintban köteles folyósítani, az adós pedig forintban köteles törleszteni, tehát mind a hitelező, mind az adós a devizában kirótt pénztartozását forintban rója le. [...] A devizaalapú kölcsön lényege, hogy az adós tartozása devizában keletkezik, a kölcsön folyósítására és a törlesztésére pedig forintban kerül sor”. Fontos azonban, hogy a Kúria a devizakölcsönnek minősítés körében kizárólag a kirovó pénznemnek tulajdonított jelentőséget, vagyis annak, hogy a tartozás mértékét mely pénznemben kifejezve határozták meg a felek, vagyis mely pénznem értékének változásától tették függővé. A Kúria tehát a devizakölcsönne minősítéssel egyidejűleg nem fogadta el azt a banki álláspontot, hogy devizaalapú hitel folyósításakor a bank ténylegesen devizát

Én a magam részéről nem látok logikai bakugrást: ha a pénz mint szubsztancia pénzdarabokat jelent, amelyek „lényeges sajátossága, hogy hiteles névértékjelet hordoznak magukon”, akkor a szubsztanciafogalom része, hogy pénz felruházott névértékkel rendelkezik, vagyis nem a használati értéke, hanem egy másik – általános csereeszköz minőségét lehetővé tevő – értékkel bír. A funkciófogalom tehát mint *genus proximum* benne rejlik a szubsztanciafogalomban, a *differentia specifica* pedig a névérték feltüntetése a pénzdarabon (ami nem szükségszerű a funkciófogalom szempontjából).

Grosschmid szerint a pénzminőséget valóban az alapvető pénzszerp, a használati értéktől elszakadó általános csereértéki szerep tényleges megléte alapozza meg, és éppen a pénzminőség ilyen felfogásából adódik, hogy a valódi pénztartozás tárgya valójában az a csereérték, amit a szerződésben megjelölt kirovó összeg megtetésít, amelynek mikénti teljesítése (a lerovó összeg meghatározása) az ügylet szempontjából általában másodlagos. Ugyanakkor azt is világossá teszi, hogy „[e]gyenest a főnevből nem lehet commensurabilis mennyiségi egységet markolni”. A pénzkötelembe megtestesülő tartozást tehát természetesen nem elvont „pénzzel”, hanem egyedi pénzdarabokkal lehet leróni; hogy mífével, arra a lerovó pénznem meghatározásának szabályai, hogy mennyivel, az átszámítás szabályai adnak választ. Az elméletben ugyanis nincs kettős pénzfogalom: Grosschmid világosan megkülönbözteti a pénzt a pénzdarabtól és a pénznemtől; ez utóbbi alatt mindig az egyedi pénzdarabok fajtáját érti, mai példával élve például az ötförintost, tízförintost, húszforintost stb., de nem a forintot, hiszen nincs egyforintos pénzdarab. vö.: GROSSCHMID (1932) 94. § 2. j. d)-g); 94. § 4. j. a); 96. § 1. j. c); 107. §, α. (1); 238., 240., 385., 596., 598.

- 22 A pénzt már csak azért sem lehet egyszerű fajdolognak tekinteni, mert a régi Ptk. 94. §-ának (2) bekezdéséből, illetve a Ptk. 5:14. §-ának (2) bekezdéséből kitűnően a pénz nem is dolog. A pénzérme és bankjegy mint testi tárgy ugyan dolog, de mint pénz nem az, mert értékét nem anyagában, használati tulajdonságaiban, hanem az általa megtestesített csereértékben hordozza; a pénz használata a pénzzel való rendelkezést jelenti, nem a fizikai eszközként való használatot stb. Bessenyő szerint a pénzek „lényeges sajátossága, hogy hiteles névértékjelet hordoznak magukon”; ez általában igaz lehet a nyugati világ valutáris pénzeire, de nem feltétlenül igaz minden pénzre. Vö. BESSENYŐ (2014) 17.
- 23 A devizában történő kirovás mellett a kirovó pénznemben meghatározott, megfizetendő tőkeösszeg nem nagyobb, mint a folyósított; a szerző által felhozott római jogi példákban azonban a kirovó pénznemben meghatározott, megfizetendő tőkeösszeg volt nagyobb, mint a folyósított. Ismét hangsúlyozni kell, hogy a római jog a kamat peresíthetőségét nem engedte meg. Vö. BESSENYŐ (2014) 14–15.

bocsátott az adós rendelkezésére; kifejezetten utalt ugyanis a kirovó és lerovó pénznem különbözőségére.

A kirovó és lerovó pénznem illetően eltéréseinek lehetőségét megerősítette, hogy „[a] Ptk. meghatározza azt is, hogy a kirovó és a lerovó pénznem eltérése esetén hogyan kell kiszámítani, a teljesítéskor mennyit kell az adósnak fizetnie ahhoz, hogy a kirótt tartozását teljesítse. [...] Ez az átszámítás nem jelent pénzváltást, csupán a folyósított összegnek, illetve a törlesztett összegeknek a teljesítéskori árfolyam alapján történő kiszámítását.” A Kúria a jogegységi határozata indokolásában utalt arra is, hogy a kirovó és lerovó pénznem eltérése – idegen pénznemben meghatározott tartozás esetén – valójában a Ptk. 231. §-ának (2) bekezdésének diszpozitív szabályával megállapított főszabály, és így nem tekinthető kivételesnek.²⁴

A Kúria tehát egyfelől megerősítette, hogy a devizaalapú kölcsön esetén az adós tartozása devizában áll fenn, ezért az – ennyiben – devizakölcsönnek tekintendő, azonban kimondta azt is, hogy a devizaösszeg csak értékmérő szerepben van jelen, a teljesítések mindkét fél részéről forintban történnek, ezért pénzváltásra nem, csupán átszámításra kerül sor. A 2/2014. PJE határozat 3. pontjában ennek jogkövetkezményét levonva mondta ki, hogy „[a] folyósításkor a pénzügyi intézmény által meghatározott vételi, a törlesztésekkor pedig az eladási árfolyamok (különnemű árfolyamok) alkalmazása tisztességtelen, mert ezekkel szemben nem áll a fogyasztónak közvetlenül nyújtott szolgáltatás, így az számára indokolatlan költséget jelent”. A devizaalapú kölcsönök deviza- vagy forintkölcsönnek minősítésének tehát – az árfolyamrés szempontjából – csak dogmatikai tétje volt.

A 6/2013. PJE határozat, majd a 2/2014. PJE határozat nem általában foglalkozott fogyasztóknak nyújtott devizaalapú kölcsönszerződésekkel (értve ez alatt a hitel- és lízingszerződéseket is), hanem csak egy meghatározott konstrukcióval, vagyis azzal, amikor „az adós az adott időszakban irányadó forintkölcsönnél kedvezőbb kamatmérték mellett devizában adósodott el, amiből következően ő viseli az árfolyamváltozás hatásait: a forint gyengülése az adós fizetési terhének növekedését, erősödése pedig a csökkenését eredményezi” [6/2013. PJE határozat 1. pont].

A 6/2013. PJE határozatban vizsgált konstrukció érvényessége

A fenti konstrukció érvényességét a 6/2013. PJE határozat 2. pontja a jogszabályba ütközés, a nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközés, az uzsorás jelleg, a szolgáltatás

²⁴ „Ez a megoldás tekintendő a Ptk. 231. § (1) bekezdésében tételesen is rögzített főszabálynak, melytől a felek a diszpozitivitás elvéből fakadóan szabadon eltérhetnek, az eltérés lehetőségére e körben a Ptk. 231. § (1) bekezdése kifejezetten utal is. Nincs akadálya ezért annak, hogy a felek úgy állapodjanak meg, miszerint mindkét fél a kötelezettségének a kirovó pénznemben (effektivitási kikötés) köteles eleget tenni, tehát mind a folyósításra, mind a törlesztésre a kirovó pénznemben kerül sor. Ebből következően a devizakölcsönnek két fajtája létezik: az effektivitási kikötéssel el nem látott kölcsön (devizaalapú kölcsön) és az effektivitási kikötéssel ellátott deviza kölcsön. Az előbbi a felek eltérő megállapodásának hiányában érvényesülő főszabály, az utóbbi pedig a felek kifejezett megállapodása esetén érvényesülő kivétel.”

lehetetlensége és a színleltség, míg a 2/2014. PJE határozat 1. pontja a tisztességtelesség szempontjából vizsgálta meg. A 6/2013. PJE határozat 2. pontjához fűzött indokolás rögzítette, hogy „[a] jogegységi határozat egyedi szerződések, szerződési rendelkezések érvényességének vizsgálatára nem alkalmas, hanem csak annak elemzésére, hogy a devizaalapú kölcsönszerződés 1. pontban ismertetett konstrukciója polgári jogi szempontból érvényes-e. Az egyes szerződések, egyes szerződéstípusok egyedi megvizsgálása, egyedi, illetve többlet tényállási elemek feltárása, értékelése csak a konkrét perekben lehetséges”. Amiről tehát a jogegységi határozat állást foglalt, a fent említett konstrukció; konkrét ügyben felmerülő többlettényállási elem fennállta esetén azonban elvben más minősítésre is sor kerülhet.

A konstrukció jogszabályba ütközése

A perekben felmerülő egyik gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a devizaalapú szerződés konstrukciója jogszabályba ütközik, ezért a régi Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése alapján semmis. Alapvetően három érvelés volt elkülöníthető.

1. A forintban folyósított kölcsönösszeg devizában való nyilvántartását, az árfolyamkockázat fogyasztóra telepítését jogszabály nem engedte meg. Az érvelésre válaszul a Kúria arra utalt, hogy az kölcsönösszeg devizában való nyilvántartását és az árfolyamkockázat adósra telepítését – különös tiltó szabály hiányában – a régi Ptk. 200. §-ának (1) bekezdése, valamint a régi Ptk. 231. §-a teremtették meg.²⁵
2. A kölcsönösszeg devizában történő meghatározása sértette a régi Ptk. 523. §-ának (1) bekezdését, mivel a ténylegesen teljesítendő forintösszeget a felek a szerződésben nem határozták meg. E körben a Kúria a régi Ptk. 523. §-ának (1) bekezdésében szereplő „meghatározott” kifejezést értelmezve jutott arra a következtetésre, hogy „[n]em szükséges [...], hogy maga a kölcsönadott, folyósított összeg, illetve a törlesztések összege tételesen szerepeljenek a szerződésben, hanem az is

25 „A Ptk.-nak a felek jogait és kötelezettségeit megállapító szerződési jogi szabályai főszabályként eltérést engedő, diszpozitív normák. A Ptk. 200. § (1) bekezdése szerint ugyanis a felek a szerződés tartalmát szabadon állapíthatják meg, a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akaratall eltérhetnek, ha jogszabály az eltérést nem tiltja. A Ptk. pénztartozásra vonatkozó szabályai [...] kifejezetten lehetővé teszik, hogy a felek a pénztartozást devizában róják ki. Ez a jog értelemszerűen kölcsönszerződések esetén is megilleti a feleket. A vizsgált szerződések megkötésekor nem létezett olyan jogszabály, amely tiltotta volna kölcsönszerződések esetén a tartozás devizában történő kirovását. Tiltó rendelkezés hiányában nem volt akadálya annak, hogy a felek jogszabályban részleteiben nem rendezett devizaalapú kölcsönszerződést kössenek.

Abból, hogy a Ptk. 231. §-a kifejezetten lehetővé teszi, hogy a kirovó és a lerovó pénznem eltérjen, szükségszerűen következik az is, hogy a Ptk. általában érvényesnek ismeri el az ilyen megállapodásokat. E megállapodásokból automatikusan fakad, hogy az árfolyamváltozás előnyeit és hátrányait az adós viseli. A vizsgált szerződések megkötésekor nem létezett olyan jogszabály, amely általában vagy akár fogyasztók esetén tiltotta volna az árfolyamkockázat ilyen formában történő telepítését vagy meghatározta volna az adós által viselendő kockázat felső határát. Ebből következően az, hogy az árfolyamváltozás kockázata az adóst terhelte, nem tette magát a konstrukciót jogszabályba ütközővé.” 6/2013. PJE határozat, Indokolás III/2.a) pont.

elégséges, ha azok kiszámítható módon vannak meghatározva”. Ennek pedig megfelel az is, ha kölcsönt devizában határozzák meg, és a szerződés egyéb rendelkezései nem hagynak kétséget afelől, hogy a devizát a szerződésben meghatározott időpontban és árfolyamon át kell számítani forintba, de az is, ha a kölcsönt forintban határozzák meg, de a szerződés egyéb rendelkezéseiből következően egyértelmű, hogy a kölcsön a szerződésben meghatározott időpontban és árfolyamon, és ezt az összeget, valamint annak járulékait kell az adósnak forintban visszafizetnie a mindenkor irányadó árfolyamon számítva.²⁶

3. A kölcsönösszeg devizában történő meghatározása sértette a régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének a) és e) pontját, mert a kölcsönszerződés tárgyát (a kölcsönösszeget), illetve az egyes törlesztőrészleteket a felek nem határozták meg. Ennek kapcsán a Kúria a 6/2013. PJE határozat 2. pontjához fűzött indoklásban úgy foglalt állást, hogy „[n]em maga a szerződéses konstrukció, hanem a konkrét megkötött fogyasztási (2005. január 1-jétől a fogyasztási, lakossági) kölcsönszerződés ütközik jogszabályba, ha nem felel meg a [rég]i Hpt. 213. § (1) bekezdés a)-g) pontjai szerinti feltételeknek”.
4. A régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének a) pontját értelmezve az 1/2016. PJE határozat 1. pontja kimondta, hogy a szerződés akkor is megfelel e rendelkezésnek, „ha az írásba foglalt szerződés [...] a kölcsön összegét forintban (lerovó pénznem) határozza meg, feltéve, hogy az így meghatározott kölcsönösszeg devizában (kirovó pénznem) kifejezett egyenértéke pontosan kiszámítható az átszámítás szerződésben rögzített későbbi időpontjában, ennek hiányában a folyósításkor, az akkor irányadó árfolyam figyelembevételével”. A Kúria álláspontja szerint ez a „követelmény [...] akkor teljesül, ha a [...] szerződés legalább a kirovó pénznem megjelölését (pl. svájci frank, euró, japán jen) tartalmazza. A szerződésnek ugyanakkor nem érvényességi kelléke, hogy – akár naptárszerű megjelöléssel, akár más, egyértelmű meghatározással (pl. a folyósítást megelőző napon) – megadja az irányadó átszámítási időpontot. [...] A Hpt. 213. § (1) bekezdés a) pontjából nem vezethető le, hogy a szerződéskötés napján irányadó árfolyamon kiszámított tájékoztató jellegű kölcsönösszeg kirovó pénznemben történő megadása a szerződés érvényességi kelléke lenne” [1/2016. PJE határozat, Indoklás IV. 1. pont].

A régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének e) pontját értelmezve pedig az 1/2016. PJE határozat 2. pontja kimondta, hogy a szerződés akkor is megfelel e rendelkezésnek, „ha az írásba foglalt szerződés [...] kiszámítható módon tartalmazza a törlesztőrészletek számát, összegét és a törlesztési időpontokat. A törlesztőrészletek összege kiszámíthatónak tekintendő, ha a szerződés rögzíti legalább azokat az adatokat és azt a számítási

26 A 6/2013. PJE határozat indoklása – a tényleges gyakorlat alapulvételével – konkretizálta az alapul veendő árfolyamot; a 2/2014. PJE határozat 3. pontja alapján azonban az ott megjelölt árfolyamok alkalmazása tisztességtelen. Ettől azonban ez a meghatározási mód nem ütközik jogszabályba; a lényeg, hogy a fogyasztó számára világos legyen, hogy az átszámítás szükségessége és az, hogy a devizáérték tekintendő állandónak, amelyre tekintettel az elszámolás történik.

módot, amelyek alapján a törlesztőrészletek összege az átszámítás szerződésben rögzített későbbi időpontjában, ennek hiányában az egyes törlesztőrészletek esedékességekor pontosan meghatározható.” A jogegységi határozat indokolása szerint „[n]em érvényességi kelléke [...] a szerződésnek, hogy tételesen tartalmazza a törlesztőrészletek összegét akár a kirovó, akár a lerovó pénznemben” [1/2016. PJE határozat, Indoklás IV. 2. pont].

A konstrukció nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközése

A perekben felmerülő második gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a devizaalapú szerződés konstrukciója nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik, mivel az árfolyam-emelkedés tisztességtelen mértékű hasznot biztosít a hitelező számára, illetve az adós által be nem látható, a bank által tudottan és biztosan bekövetkező hátránnyal járó kockázatot telepített az adósra, ezért a régi Ptk. 200. §-ának (2) bekezdése alapján semmis.

A Kúria álláspontja szerint azonban a devizaalapú kölcsönszerződés konstrukciója nem ütközik nyilvánvalóan a jóerkölcsbe. Áttekintve a nyilvánvaló jóerkölcsbe ütközésre vonatkozó gyakorlatát,²⁷ a Kúria egyrészt utalt arra, hogy konstrukcióból az adósra nézve következő előnyök és hátrányok aránytalansága nem nyilvánvaló,²⁸ másrészt arra, hogy az egyensúly felborulásának bankok általi előreláthatósága sem nyilvánvaló.²⁹ A Kúria első érve arra utal, hogy a rendes árfolyamváltozás mellett a kamatelőny és az árfolyamkockázatból fakadó többlet-teher hosszabb távon általában kiegyenlíti egymást (kamatparitás elve), a második érve pedig összefügg a 6/2013. PJE határozat 3. pontjához fűzött indokolás azon megállapításával, hogy a „2001–2008 közötti időszakban a pénzügyi intézmények sem láthatták előre a jövőbeni árfolyamváltozásnak sem a mértékét, sem az irányát”.

27 „Annak megítélését, hogy egy szerződés mikor tekinthető nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek, a jogalkotó a bíróságokra bízta, e vonatkozásban jogszabályban rögzített támpontokat a Ptk. nem ad. A bírói gyakorlat szerint jóerkölcsbe ütközik az a szerződés, amelyet ugyan a jog nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege vagy azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya, az általánosan elfogadott erkölcsi normákat, szokásokat nyilvánvalóan sérti, ezért azt az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelenné minősíti (BH2000. 260). A jóerkölcs tehát egy olyan absztrakt fogalom, amely a társadalom általános értékítéletét, általános erkölcsi felfogását fejezi ki.”

28 „A szerződéses konstrukcióból származó árfolyam kockázatot az adós szempontjából kiegyenlíthet-e az az előny, amely az alacsonyabb kamatban és törlesztőrészletben mutatkozott, tehát mindkét fél realizálható számára fontos előnyöket, az aktuális gazdasági, üzleti érdekeinek megfelelően.”

29 „[A] múltbeli tendenciák nem alapoztak meg a jövőre vonatkozó várakozásokat, [...] különös tekintettel arra, hogy az adott időszakban más tényezők, [...] ellentétes tendencia kialakulását is előrevetítette; ekkor úgy tűnt, hogy a kockázatot rövid ideig, az euró céldátumként már kitűzött bevezetéséig kell vállalni”; „a szerződés kötést követően bekövetkezett, a fogyasztóra hátrányos változások pedig nem eredményezhetik a szerződés jóerkölcsbe ütközés miatti érvénytelenségét.”

A konstrukció uzsorás jellege

A perekben felmerülő harmadik gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a devizaalapú szerződés konstrukciója uzsorás [régi Ptk. 202. §] jellegű, mert az árfolyam-emelkedés tisztességtelen mértékű hasznot biztosít a hitelező számára.

A Kúria áttekintvén az uzsorás szerződésekkel kapcsolatos gyakorlatát,³⁰ a 6/2013. PJE határozatban úgy foglalt állást, hogy a szerződés uzsorás jellegének megállapításához szükséges konjunktív feltételek fennállása általános jelleggel nem állapíthatók meg: egyrészt a konkrét szerződési feltételek általános szerződési feltételek, ezért az adós – esetleg hátrányos – helyzetének kihasználása fogalmilag kizárt,³¹ másrészt a bank oldalán nem merül fel feltűnően aránytalan előny.³²

A szolgáltatás konstrukcióból fakadó lehetetlensége

A perekben felmerülő negyedik érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a devizaalapú szerződés konstrukciójából adódóan a szerződés lehetetlen szolgáltatásra [régi Ptk. 227. § (2) bekezdés] irányul, illetve lehetetlenült, hiszen a kölcsönösszeg nem határozható meg, illetve korlátlanul emelkedhet, és az adós által (már) nem teljesíthető (gazdasági lehetetlenülés).

Ennek kapcsán a Kúria a 6/2013. PJE határozatban úgy foglalt állást, hogy a devizaalapú kölcsönszerződés, „jellemzően, nem lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés”, „ha az egyes létező pénznemekről való átszámítás szabályait pontosan, szabatosan meghatározzák” és „annak teljesítése lehetetlenülni sem tud mindaddig, amíg a teljesítés helyén törvényes fizetőeszköz létezik”. „Az pedig, hogy az adós helyzete a szerződés megkötését követően kedvezőtlenül megváltozott – akár személyes

30 „A Ptk. 202. §-a értelmében, ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés, mint uzsorás szerződés semmis. A szerződés uzsorás jellegének megállapításához objektív és szubjektív feltételek együttes megléte szükséges, bármelyik is hiányzik, a szerződés uzsorás jellegének megállapítására nincs törvényes lehetőség. Az uzsora megállapításának objektív feltétele, hogy a szerződő fél gazdasági helyzete válságos legyen, a szubjektív feltétel pedig, hogy az ellenérdekű fél azt célzatosan kihasználva olyan előnyökhöz jusson, ami őt egyébként nem illeti meg (EBH2001. 436.)” 6/2013. PJE határozat, Indokolás III. 2. c) pont.

31 „[A] devizaalapú kölcsönszerződések tipikusan blankettaszerződések, amelyek kidolgozásakor a hitelező fogalmilag nem lehetett figyelemmel az adósok egyedi szempontjaira. Így ugyanolyan feltételek vonatkoztak azokra, akik jó anyagi helyzetben, pl. luxuscikkek megvásárlásához, vagy befektetési céllal vettek fel kölcsönt és azokra, akik lakáshelyzetük megoldása érdekében fordultak kölcsönért a pénzügyi intézményhez. Önmagában a kölcsönvevő forrásigényének a kielégítése nem jelenti a helyzetének a kihasználását. Az egyes adósok helyzetének a kihasználása valójában azért is kizárt, mert a kölcsön feltételeit a pénzügyi intézmény nem egyedileg, egy adott adós helyzetétől függően alakítja ki” 6/2013. PJE határozat, Indokolás III. 2. c) pont.

32 „[A] pénzügyi intézmény az adós devizában történt eladósodása folytán nem jut őt meg nem illető előnyhöz, hiszen a törlesztéskor csak a kölcsönadott devizaösszegnek megfelelő forint összeghez jut hozzá.” 6/2013. PJE határozat, Indokolás III. 2. c) pont.

körülményeit illetően (pl. munkanélkülivé, keresőképtelenné vált), akár kizárólag az árfolyamváltozás következtében –, nem jelenti azt, hogy a szerződés lehetetlen szolgáltatásra irányult volna” [6/2013. PJE határozat, Indokolás III. 2. d) pont].

A konstrukció színleltisége

A perekben felmerülő ötödik, igencsak gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a devizaalapú szerződés színlelt szerződés [rég. Ptk. 207. § (6) bekezdés], amely valójában egy – uzsorás, jó erkölcsbe ütköző, tisztességtelen – forint kölcsönt leplez.

Ennek kapcsán a Kúria a 6/2013. PJE határozatban úgy foglalt állást, hogy a devizaalapú kölcsönszerződés, nem színlelt szerződés, ugyanis „a felek valós ügyleti akaratára olyan kölcsönszerződés megkötésére irányult, amely a tényleges forint kölcsönhöz képest alacsonyabb kamat fizetési kötelezettséget eredményezett. Ennek fejében a kölcsönt felvevők – a már kifejtetteknek megfelelően – vállalták az árfolyamváltozás kockázatát” [6/2013. PJE határozat, Indokolás III. 2. e) pont].

A konstrukció tisztességtelensége

A perekben felmerülő hatodik, gyakori érvénytelenségi hivatkozás volt, hogy a devizaalapú szerződés tisztességtelen [rég. Ptk. 209. § (1) bekezdés], mert az árfolyamkockázatot egyoldalúan és korlátlanul a fogyasztóra telepíti.

Az e kérdésre adott választ megnehezítette, hogy a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv (a továbbiakban: Irányelv) 4. cikkének (2) bekezdését átültető Ptk. 209. § (5) bekezdése értelmében a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó törvényi rendelkezések nem alkalmazhatók a főszolgáltatást megállapító, illetve a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési kikötésekre, ha azok egyébként világosak és érthetőek. A devizaalapú fogyasztói kölcsönszerződés azon rendelkezése ugyanis, amely szerint az árfolyamkockázatot – a kedvezőbb kamatmérték ellenében – korlátozás nélkül a fogyasztó viseli, a főszolgáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, amelynek a tisztességtelensége ezért főszabályként nem vizsgálható.³³

E rendelkezés tisztességtelensége tehát csak akkor vizsgálható és állapítható meg, ha az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó számára annak tartalma a szerződéskötéskor nem volt világos, nem volt érthető [2/2014. PJE határozat 1. pont (2) bekezdés]. Ez utóbbi feltétel értelmezése kapcsán a Kúria utalt a pénzügyi intézményt terhelő általános [rég. Ptk. 205. §

33 Ahogyan a 2/2014. PJE határozat I. pontjához fűzött indokolás is kifejti: „Az Európai Unió Bírósága a C-26/13. számú ügyben hozott ítéletében akként foglalt állást, hogy a »szerződés elsődleges tárgyát« vagyis a »főszolgáltatást« megállapító szerződési feltételeknek azok tekintendők, amelyek a szerződést jellemző szolgáltatást határozzák meg. A 6/2013. PJE határozat 1. pontja szerint a devizaalapú kölcsönszerződések jellegadó sajátossága többek között az, hogy e szerződéstípusnál az adós az adott időszakban irányadó forint kölcsönnél kedvezőbb kamatmérték mellett devizában adósodott el, amiből következően ő viseli az árfolyamváltozás hatásait.”

(3) bekezdés] és különös [régi Hpt. 203. §] tájékoztatási kötelezettségre,³⁴ az Európai Unió Bírósága által a C-26/13. számú ügyben hozott ítéletben kifejtett követelményekre,³⁵ mivel „[a]z irányelv 4. cikk (1) bekezdése, valamint az azt átültető Ptk. 209. § (2) bekezdése szerint is egy szerződési feltétel tisztességtelenségének megítélésékor a szerződés megkötésére vezető minden körülményt – így a kapott tájékoztatást is – figyelembe kell venni”.

A 2/2014. PJE határozat 1. pontja nem zárta ki, hogy a konstrukciónak megfelelő adott szerződés tisztességtelenség miatt érvénytelen lehet, és kimondta, hogy ha a pénzügyi intézménytől kapott nem megfelelő tájékoztatás vagy a tájékoztatás elmaradása folytán a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem valós, vagy az őt csak korlátozott mértékben terheli, a szerződésnek az árfolyamkockázatra vonatkozó rendelkezése tisztességtelen, aminek következtében a szerződés részlegesen, vagy teljesen érvénytelen.

A 2/2014. PJE határozat 1. pontjának indokolásából kitűnően a fogyasztó számára azt kellett egyértelműen felismerhetővé tenni, hogy „az árfolyamkockázat korlátozás nélkül kizárólag őt terheli”, „az árfolyam rá nézve kedvezőtlen változásának nincs felső határa”, és az árfolyamkockázat valós, az reális valószínűséggel bír. Ha tehát „az árfolyamkockázat korlátlan viselésének szerződési rendelkezése a fogyasztó számára a pénzügyi intézménynek felróható okból nem volt világosan felismerhető, illetve érthető”, különösen, ha „a szerződés egyértelmű megfogalmazása, a megfelelő tartalmú kockázatfeltáró nyilatkozat ellenére a szerződéskötés során a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatás alapján a fogyasztó alappal gondolhatta úgy, hogy az általa viselendő árfolyamkockázat nem valós, annak nincs reális valószínűsége, vagy az bizonyos mértékben korlátozott (van egy maximuma)”, az árfolyamkockázat korlátlan viselésére vonatkozó kikötés tisztességtelen.

34 „A Ptk. 205. §-ának (3) bekezdése értelmében a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, és tájékoztatniuk kell egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről. Ezt az általános együttműködési és tájékoztatási kötelezettséget fogyasztónak minősülő ügyféllel kötendő devizahitel nyújtására irányuló szerződés esetén – ide nem értve a pénzügyi lízingszerződést – a jelenleg már nem hatályos 1996. évi CXII. törvény (Hpt.) 203. §-a akként konkretizálja, hogy a pénzügyi intézménynek fel kell tárnia a szerződéses ügyletben az ügyfelet érintő kockázatot, amelynek tudomásul vételét az ügyfél aláírásával igazolja.”

35 „E rendelkezéseken túlmenően alapvető jelentősége van az Európai Unió Bírósága által a C-26/13. számú ügyben hozott ítéletben kifejtett azon követelménynek, hogy a fogyasztó számára ténylegesen lehetőséget kell biztosítani a szerződés összes feltételének megismerésére (67. pont), és a szerződéskötés következményeinek megismerhetőségére (70. pont). [...] Azt pedig, hogy [...] [a] fogyasztó képes volt-e értékelni az árfolyam változás rá nézve esetlegesen hátrányos gazdasági következményeit is, az Európai Unió Bírósága által a különmemű árfolyamok alkalmazása kapcsán kifejtettek analóg alkalmazásával kell megítélni. E szerint ezt »a releváns ténybeli elemek összességére tekintettel« kell megállapítani, vagyis ebből a szempontból nem csak a szerződés tartalmának, szövegének van jelentősége, hanem a szerződéskötés során »közvetett reklámnak és tájékoztatásnak« is (74. pont).”

***A clausula rebus sic stantibus* alkalmazása a devizaalapú kölcsönökben**

A polgári jog alapelvi szinten feltételezi, hogy alanyai úgy járnak el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható [régi Ptk. 4. § (4) bekezdés; Ptk. 1:4. § (1) bekezdés], ami a szerződéskötés körében azt feltételezi, hogy a szerződő felek kellő körültekintéssel eljárva feltárják és mérlegelik az ügylet előnyeit és hátrányait, és e mérlegelés eredményeként döntenek a szerződés megkötése mellett. Természetesen e mérlegelés feltételezi – a kellő belátási képesség megléte mellett – a lényeges körülmények ismeretét, ezért terheli a feleket már az ügyletkötés során együttműködési és tájékoztatási kötelezettség [vö. régi Ptk. 205. § (3) bekezdés; Ptk. 6:62. §].

A legmondosabb körültekintés és mérlegelés mellett is előfordulhat azonban, hogy az ügyletkötést követően olyan változások állnak be körülményekben, amelyekre észszerűen egyik fél sem számíthatott, és – ha korábban ismertek lettek volna – alapvetően megváltoztatták volna a mérlegelés eredményét. A polgári jog tudománya ezért a szerződéseket úgy értelmezi, mintha azokban szerepelne egy záradék: a szerződés akkor kötelezi a feleket az adott tartalommal, ha „a körülmények nem változnak”. Természetesen nem akármilyen körülményváltozás oldhatja fel a kötelezettséget, és a kötelelem nem is magától bomlik fel, a polgári jog azonban ilyen esetekre kivételesen megengedi, hogy a bíróság, illetve a jogalkotó – a megváltozott körülményekre tekintettel – módosítsa a szerződés tartalmát.

A devizaalapú kölcsönszerződéssel kapcsolatos perekben mindig is vitatott volt, hogy a felek milyen mértékben látták előre az árfolyamkockázatot, annak terjedelmét, illetve valószínűségét. A 6/2013. PJE határozat 3. pontjához fűzött indokolásban a Kúria – utalva a PSZÁF és az MNB szakmai anyagaira – azt az álláspontot fogadta el, hogy „[a] tájékoztatási kötelezettség nem terjedhetett ki az árfolyamváltozás várható irányára, előre nem látható mértékére, a kockázat reális voltára, valószínűségére. [...] a pénzügyi intézménynek nem kellett arról nyilatkoznia, hogy a hosszabb távra kötött szerződés ideje alatt mi lehet az árfolyamváltozás felső határa. Ilyen tartalmú tájékoztatási kötelezettséget egyébként nem is lehetne teljesíteni, mert az árfolyam emelkedésének, csökkenésének nincs pontosan előre látható, kiszámítható mértéke, illetve korlátja, különösen hosszú időintervallum esetén”.

A Kúria ugyanakkor a 6/2013. PJE határozat meghozatalakor figyelemmel volt arra, hogy a fogyasztónak a devizaalapú kölcsönszerződés megkötésekor voltak bizonyos várakozásai arra vonatkozóan, hogy a jövőben milyen okból, milyen mértékű törlesztőrészlet-növekedés várható. A fizetőképesség szempontjából ugyanis egyáltalán nem mindegy, hogy az árfolyamváltozás az infláció hatására következik-e be, a jövedelemszint nominális vagy reális növekedése mellett, egy gazdasági fejlettségbeli különbségből adódó folyamatos, mérsékelt ütemű leértékelődési folyamat részeként vagy hirtelen, esetleg nem is a magyar és az érintett deviza szerinti ország gazdaságát érintő okokból következik be mindez. Így bár a fogyasztót az árfolyamkockázat korlátlan viselésére kötelező szerződési kikötés – és ez által a devizaalapú kölcsönszerződés – nem érvénytelen, ha a fogyasztót megfelelő tájékoztatással látták el, azon-

ban a Kúria a 6/2013. PJE határozat 7. pontjában elfogadta annak lehetőségét, hogy az utólagos körülményváltozások okozhatnak a fogyasztó számára olyan lényeges érdeksérelmet, amely a szerződés tartalmának – adott esetben a korlátlan árfolyamkockázat viselésére vonatkozó rendelkezésnek – a módosítását teszik szükségessé.

A 6/2013. PJE határozat 7. pontja azonban hangsúlyozta, hogy „[a] bírói szerződésmódosítás arra szolgáló jogi eszköz, hogy egy-egy konkrét szerződés esetében orvosolja a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötés után bekövetkezett körülményváltozások valamelyik fél lényeges jogos érdekét sértő hatását. Nem alkalmas jogi eszköz azonban arra, hogy társadalmi méretű gazdasági változásoknak azonos típusú szerződések nagy tömegét hasonlóan – csak az egyik fél számára hátrányosan – érintő következményeit orvosolja. Ha ezeket a hátrányos következményeket a jogalkotó bizonyos körben jogszabállyal rendezte, a jogalkotói beavatkozás e körben az egyedi bírói mérlegelést kizárja.” Az árfolyamkockázat viselése tekintetében a forintosítási törvények ilyen jogszabályi szerződésmódosítást hajtottak végre.

Összegzés

A Kúria a devizaalapú fogyasztói kölcsönszerződéseket tartalmuk alapján olyan kölcsönszerződéseknek minősítette, amelyekben az elszámolás pénzneme, vagyis a kirovó pénznem deviza, a tényleges fizetések pénzneme, vagyis a lerovó pénzneme a forint.

Azt a konstrukciót, amelyben a fogyasztó a forintkölcsönökre általában irányadó piaci kamatszintnél alacsonyabb nominális kamat és ezzel összefüggésben alacsonyabb (kezdő) törlesztőrészlet fejében a devizában történő elszámolásból fakadó árfolyamkockázatot teljes mértékben, korlátlanul a fogyasztó viseli, nem ítélte önmagában érvénytelennek, kivéve ha a fogyasztó a szerződéskötéskor nem volt tisztában az árfolyamkockázatból rá háruló hátrányoknak, vagyis annak a valós lehetőségnek, hogy a kölcsön futamideje alatt – az árfolyamok előre nem látható irányú és mértékű változásából fakadóan – a törlesztés forintban meghatározott összege akár a többszörösére is nőhet, ellensúlyozva vagy esetleg visszájára fordítva az alacsonyabb nominális kamatból és kezdő törlesztőrészletből fakadó előnyöket.

A Kúria tehát abból indult ki, hogy az elvárhatóság elvének megfelelően eljáró, megfelelő tájékoztatással ellátott átlagos fogyasztó érvényesen vállalhatott olyan szerződéses kötelezettséget, hogy a devizaalapú elszámolásból eredő árfolyamkockázatot kizárólag és korlátlanul maga viseli, a szerződésből rá háruló előnyök – elsősorban az alacsonyabb nominális kamatszint és kezdő törlesztőrészlet fejében. A külső gazdasági hatásokból – elsősorban a görög euróválságból – adódó rendkívüli devizapiaci mozgások azonban alapot adhatnak a devizaalapú kölcsönszerződések módosítására a régi Ptk. 241. §-a, illetve a régi Ptk. 226. §-ának (2) bekezdése alapján.

Látni kell azonban, hogy a devizaalapú kölcsönszerződések nagyon sokfélék, miékként e szerződések adószai is. Egy összetett körről van szó, akiket a devizaalapú hi-telekkel kapcsolatos intézkedések különbözőképpen érintenek, illetve érintenének,

és ezért sokszor érdekeik sem azonosak. Más hatást gyakorolt a 2014. évi XL. törvény szerinti elszámolás azokra, akik a törlesztési kötelezettségüknek – ha nehézségek árán is – folyamatos eleget tettek, mint akik fizetési késedelembe estek, vagy akik a fizetést beszüntették. Egészen más hatást gyakorolna az érvénytelenség jogkövetkezményei alkalmazása egy középtávú, már nagyrészt vagy teljesen kifizetett fogyasztási kölcsön adósára, mint egy 20–35 éves futamidejű lakáskölcsön adósára. Egészen más módon kezelhető a helyzete annak, akinek fizetőképessége már a kölcsönszerződés megkötésekor eléggé kérdéses lehetett, mint annak, aki a kölcsönszerződés megkötésekor körültekintően eljárva számolt egyéb fizetési kötelezettségeivel és a törlesztőrészlet jelentősebb – ha nem is ilyen mértékű – megnövekedésével.

A bírói gyakorlatban érvényesülő jogi megoldás a jogszabályokból és a jogi dogmatikából kiindulva, az ügylet valamennyi szereplőjének jogos érdekeit figyelembe véve, a szereplők magatartását a polgári jog és annak alapelvei fényében értékelve született meg. Ez a megoldás nyilván nem oldja meg a devizahiteles problematikát; de a jogi helyzet illetően tisztázása jó alapul szolgálhat a szükséges további, differenciált társadalompolitikai, gazdaságpolitikai és szociálpolitikai intézkedések kialakítása és végrehajtása során.

Felhasznált irodalom

- BESSENYŐ András (2014): A devizahitelesek és a római jog. *Jura*, 20. évf. 2. sz. 14–25.
- EÖRSI Gyula – GELLÉRT György szerk. (1981): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- GROSSCHMID Béni (1932): *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. II. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata.
- GELLÉRT György szerk. (1992): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata I*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.

Jogforrások

- 6/2013. PJE határozat
 2/2014. PJE határozat
 Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.244/2012/4.
 Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.052/2012/7.